

tentiarum ponit hoc esse communicabile creaturae non quidem ut propria virtute creet quasi auctoritate, sed ministerio quasi instrumentum. Sed diligenter consideranti apparet, hoc esse impossibile. Nam actio alicuius, etiamsi sit eius ut instrumenti, oportet ut ab eius potentia egrediatur. Cum autem omnis creaturae potentia sit finita, impossibile est quod aliqua creatura ad creationem operetur etiam quasi instrumentum; nam creatio infinitam virtutem requirit in potentia a qua egreditur » (1). Nimirum actio creativa requirit infinitam virtutem in potentia a qua egreditur. Sed actio cuiuslibet creaturae, etiamsi agat ut instrumentum, egreditur a virtute finita. Ergo creatura non potest agere ut instrumentum creationis. Hoc idem confirmatur ex propria ratione agentis instrumentalis, quod non agit nisi per motum. Sed in creatione non datur motus. Ergo ad creandum non potest adhiberi causa secunda ut instrumentum. Haec ratio sic exponitur a S. Thoma: « Instrumentum nunquam adhibetur nisi ad causandum aliquid per viam motus. Est enim ratio instrumenti quod sit movens motum: creatio autem non est motus. Nulla igitur substantia praeter Deum potest aliquid creare » (2).

QUAESTIO III.

De antiquitate mundi seu de principio durationis rerum creatarum.

CONTINUATIO RERUM. De origine mundi disserentes probavimus, mundum quoad totam suam substantiam conditum fuisse a Deo tamquam a primo et universali rerum omnium principio. Hoc pacto verum conceptum creationis, idest productionis rei ex nihilo, exposuimus et ab insectationibus incredulorum vindicavimus. Nunc ad complementum tractationis, quae versatur circa processionem creaturarum a Deo, aliquid dicendum superest de antiquitate et duratione mundi. Qua in re tria in controversiam vocari possunt. 1) An detur necessitas aeternae creationis. 2) An aeterna creatio possibilis sit. 3) An mundus a Deo conditus fuit in tempore.

(1) *QQ. DD. De pot. q. 3, a. 4; cf. 1 p. q. 45, a. 5.*

(2) *Contra gent. lib. II, cap. XXI, n. 3; cf. quae diximus de causa instrumentali, vol. I, pag. 638.*

ARTICULUS I.

AN MUNDUS NECESSARIO CREATUS FUIT AB AETERNO (I).

QUAESTIO DETERMINATUR. Quaestio haec, quae versatur circa antiquitatem et durationem mundi, arctam naturalemque cognitionem habet cum doctrina, quae explicat naturam actionis, qua Deus creaturas ex nihilo condidit. Siquidem si Deus in rebus efficiendis operatus est necessitate naturae, consequenter asserendum est, Deum mundum condidisse ab aeterno, cum fuerit causa semper in actu, et effectus procedit a causa naturaliter agente, secundum modum suae formae. Quod si Deus sit principium et causa rerum per intellectum et voluntatem, tunc effectus procedit ab eo secundum formam praconceptam et definitam, et consequenter licet Deus ab aeterno fuit causa semper in actu, tamen non necessario sequutus est effectus, cum integrum ei fuerit producere vel non producere effectum, et a fortiori producere illum in tali vel tali differentia temporis. Unde philosophi, qui necessitatem aeternae creationis propugnaverunt, ex eo moti fuerunt, quod non rite intellexerint, creaturas processisse a Deo per arbitrium voluntatis, et non necessitate naturae.

Placita philosophorum. Mundi aeternitatem propugnavit Aristoteles, qui exinde ipsam demonstrare aggressus est, quod putaverit, tempus et motum non potuisse incipere. Sententiam Aristotelis de necessitate aeternae creationis revocavit, teste S. Methodio, Origenes, eandemque tuiti sunt Proclus, plurimique alii Neoplatonici. Philipponus in opere *De aeternitate mundi* recensuit copioseque refutavit duodeviginti argumenta Procli. Huic errori adstipulati etiam sunt Averrois, Avicenna, et alii philosophi Arabes mediae aetatis. Ad recentes, quod attinet aeternam necessariamque creationem, docuerunt Robinetus, Saissetus, et in primis Cousinus, qui ex libris Philosophi et Procli fere omnia argumenta transtulerunt, illud praesertim obii-cientes, quod Deus utpote perfectissimus, ab aeterno et necessario est causa in actu; a causa vero quae ab aeterno et necessario est in actu, effectus necessario et ab aeterno prodire debet.

Omnes veterum sententias de mundi duratione sic accurate complexus est S. Thomas: « Respondeo dicendum quod circa hanc quaestionem est triplex positio philosophorum, qui dixerunt, quod non solum Deus est ab aeterno, sed etiam aliae res, sed differenter: quia quidam ante Aristotelem posuerunt quod mundus est generabilis et

(1) De hac quaestione disserit S. THOMAS, 1 p. q. 46, a. 1; *Contra gent. lib. II, cap. XXXI et seq; QQ. DD. De pot. q. 3, a. 17.*

corruptibilis, et quod ita est de toto universo, sicut de aliquo particulari alicuius speciei, cuius unum individuum corrumpitur et aliud generatur. Et haec fuit opinio Empedoclis. Alii dixerunt, quod res fuerunt quiescentes tempore infinito, et per intellectum coeperunt moveri extrahentem unum ab alio. Et haec fuit opinio Anaxagorae. Alii dixerunt quod res ab aeterno movebantur motu inordinato, et reductae sunt ad ordinem, vel casu, sicut ponit Democritus, . . . vel a Creatore, et hoc ponit Plato. Alii dixerunt, quod res fuerunt ab aeterno secundum illum ordinem, quo modo sunt, et ista est opinio Aristotelis et omnium philosophorum sequentium ipsum, et haec opinio inter praedictas probabilior est, tamen omnes sunt falsae et haereticae.

Secunda positio est dicentium, quod mundus incepit esse, postquam non fuerit, et similiter omne quod est praeter Deum, et quod Deus non potuit mundum ab aeterno facere, non ex impotentia eius, sed quia mundus ab aeterno fieri non potuit, cum sit creatus: volunt etiam quod mundum incepisse non solum fide teneatur, sed etiam demonstratione probetur.

Tertia positio est dicentium quod omne, quod est praeter Deum, incepit esse, sed tamen Deus potuit res ab aeterno produxisse, ita quod mundum incepisse, non potuit demonstrari, sed per revelationem divinam esse habitum et creditum . . . Et huic positioni consentio, quia non credo, quod a nobis possit sumi ratio demonstrativa ad hoc; sicut nec ad Trinitatem, quamvis Trinitatem non esse est impossibile; et hoc ostendit debilitas rationum, quae ad hoc inducuntur pro demonstrationibus, quae omnes a philosophis tenentibus aeternitatem mundi positae sunt et solutae, et ideo potius in derisionem, quam in confirmationem fidei vertuntur, si quis talibus rationibus innixus contra philosophos novitatem mundi probare intenderet » (1).

PROPOSITIO.

Necessitas aeternae creationis nullo pacto admitti potest.

Prob. prop. Arg. 1.um Si mundus condi debuisset ab aeterno, haec necessitas vel repetenda esset a causa intrinseca, idest ab ipsa mundi natura, vel a causa extrinseca, nimirum a causa efficiente vel finali. Atqui ex neutro capite oritur haec necessitas. Ergo mundus non fuit necessario effectus ab aeterno.

Utraque assumptionis pars sic effici concludique potest. Mundus cum sit contingens non potest a se esse, nam de ratione entis con-

(1) 2 *Sent.* Dist. 1, q. 1, a. 5.

tingentis est habere esse participatum ab alio. Iam vero quod a se non habet esse, minime potest a se habere necessitatem aeternae durationis, cum duratio in rebus finitis et factis sit accidens, quod afficit et comitatur esse. Ergo necessitas aeternae durationis nequit permanere ex ipsa mundi natura.

Sed neque huiusmodi necessitas oriri potest a causa efficiente vel finali. Siquidem tunc effectus essendi necessitatem a causa effectrice mutuatur, cum actio causae est necessaria; per actionem quippe operantis res facta a causa efficiente dependet. Iam vero actio Dei circa creaturas nullatenus est necessaria, cum Deus sit agens per intellectum et voluntatem, ideoque non impellitur ad aliquid extra se ponendum necessitate naturae, sed omnia agit ex arbitratu et dispositione suae liberrimae voluntatis. Ergo cum Deus libere condidit mundum, quem potuisset non condere, libere etiam, et citra omnem necessitatem rebus a se effectis assignavit durationis limites.

Quod dictum est de causa efficiente eodem iure dici debet de causa finali. Ea enim quae ordinantur ad finem, necessitatem mutantur a fine, vel quia finis obtineri et esse non potest sine ipsis, vel saltem quia non potest ita bene esse. Atqui finis divinae voluntatis in rerum productione non potest esse nisi sua bonitas, quae cum infinita sit et perfectissima, non potest dependere a creaturis, nec quantum ad esse, nec quantum ad bene esse. Ergo Deus, spectato fine, ita condidit mundum, ut potuisset illum non condere, et consequenter tali potius vel alio tempore illum ad esse producere (1).

Quamobrem, cum Deus sit causa tum rerum, quae cum tempore ortae sunt, tum ipsius temporis, neququam, si sermo est de processione et exitu totius universi a Deo, considerare possumus, quod tunc et non prius mundum effecerit. Cuius rei ratio sic sapienter assignatur a S. Thoma: « Ista consideratio tempus praesupponit ad factionem, non autem subiicit factioni. Sed si universitatis creaturae productionem consideramus, inter quas est etiam ipsum tempus, est considerandum, quare tali tempori talem mensuram praefixerit, non quare hoc fecerit in tali tempore. Praefixio autem mensurae temporis dependet ex simplici voluntate Dei, qui voluit quod mundus non esset semper, sed quandoque esse inciperet, sicut voluit quod coelum nec esset maius nec minus » (2).

Arg. 2.um Cum Deus non agat aliqua actione, quae sit exiens extra ipsum, et ad creaturam terminata, eius velle est eius agere, ideoque res sunt, secundum quod Deus vult, eas esse. Iam vero non est necessarium, Deum velle, quod creaturae semper fuerint, cum etiam non sit necessarium, Deum velle, quod creaturae sint omnino. Ergo non

(1) Cf. S. THOM. *Contra gent.* lib. II, cap. XXX, n. 1.

(2) *QQ. DD. De pot.* 3, a. 17.

est necessarium, creaturas semper fuisse (1). En quomodo paulo secus hanc argumentandi rationem proponit ipse Aquinas: « Voluntas Dei est causa rerum. Sic ergo aliqua necesse est esse, sicut necesse est, Deum velle illa, cum necessitas effectus ex necessitate causae dependeat. Ostensum est autem, quod, absolute loquendo, non est necesse, Deum velle aliquid nisi seipsum. Non est ergo necessarium, Deum velle quod mundus fuerit semper. Sed eatenus mundus est, quatenus Deus vult, illum esse, cum esse mundi ex voluntate Dei dependeat sicut ex sua causa. Non est igitur necessarium, mundum semper fuisse » (2). Huiusmodi argumentatio, quae caput est in hac materia, ideoque saepius repetita ab Angelico Doctore, proposita iam pridem fuerat a SS. Patribus, qui in Neoplatonicis coarguendis, diserte affirmaverunt, horum errorem ex eo promanasse, quod falso rati fuerant, Deum esse causam naturalem, non liberam rerum ab eo conditarum.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Deus est ab aeterno Creator. Atqui non posset dici ab aeterno Creator, si creatio facta esset in tempore. Ergo aeterna creatio dicenda est omnino necessaria.

Resp. Dist. mai. Deus est ab aeterno Creator, quia ab aeterno habet potentiam creandi, *Conc.* Quia ab aeterno de facto creat, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Nomina quae de Deo dicuntur per ordinem ad creaturas, discriminantur in duas classes. Alia quippe consequuntur actionem immanentem, et ista simpliciter dicuntur de Deo ab aeterno; sicut scientia et cognitio creaturarum. Alia vero consequuntur actionem Dei transeuntem in exteriorum effectum, et huiusmodi nomina praedicari possunt, vel secundum potentiam, vel secundum actum. Si praedicantur secundum potentiam, etiam ipsa dicuntur ab aeterno de Deo. Si vero dicuntur secundum actum, tunc praedicantur solummodo in tempore. Quare licet in Deo ab aeterno fuerit activa potentia creandi, tamen creatio facta est in tempore, quia potentia Dei extenditur tum ad creandum, tum ad tali vel tali tempore creandum. Unde si nomen Creatoris Deo imponitur a potentia activa creandi quae identificatur cum sua essentia, denominatio illa competit Deo a tota aeternitate; sed si imponitur ab actuali productione effectus, ea denominatio non competit Deo nisi in tempore, et in hoc sensu vero dici potest: Deus non est Creator ab aeterno, sed in tempore, id est non creat ab aeterno, sed creat in tempore.

(1) Cf. S. THOM. *Contra gent.* lib. II, cap. XXXI, n. 3.

(2) I p. q. 56, a. 1.

Oppon. 2.º Actio Dei creatrix est ab aeterno. Atqui actio aeterna producit effectum ab aeterno. Ergo mundus a Deo conditus fuit ab aeterno.

Resp. Dist. mai. Actio Dei creatrix est ab aeterno, secundum id quod ponit in agente, *Conc.* Secundum quod importat passionem et illationem effectus, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Ut solutio intelligatur, notandum est, actionem tunc solummodo inferre necessario effectum, quando vel agens operatur necessitate naturae, id est per formam naturalem determinatur ad agendum, vel si operatur per intellectum et voluntatem, id est per formam intellectam, eius actio est distincta a sua essentia et potentia. Siquidem actio realiter distincta a potentia concipi nequit, quin in aliquid exterius fluat, et effectum producat, si est formaliter transiens. Verum enim si agens est voluntarium, et eius actio est suum esse, ideoque eminenter seu virtualiter transiens, tunc posita actione, effectus sequitur vel non sequitur, tali vel tali tempore producitur iuxta propositum et beneplacitum eiusdem potentissimae voluntatis, cuius essentia est velle. Unde merito S. Thomas difficultati occurrit inquit: « Non oportet quod si primi agentis actio sit aeterna, eius effectus sit aeternus. Deus enim in rerum productione agit voluntarie, ita ut suum intelligere et velle sit suum facere; sed effectus sequitur secundum determinationem intellectus et imperium voluntatis; et ita Deus rei effectum determinat et tempus praescribit » (1).

Ex dictis facile est intelligere, quam procul a veritate aberrant tum veteres philosophi, tum recentes Eclectici, qui, ex eo quod Deus ab aeterno sit sua actio et sua voluntas, concludunt, mundum ab aeterno debuisse produci, cum oppositum plane deducendum fuisset; nam ratio, cur agentis voluntarii effectus statim consequitur actionem, in eo sita est, quod huiusmodi agentis actio sit realiter distincta ab eius essentia et ab eius virtute operativa. Siquidem, quando libera potentia agendi actuatur per operationem a se distinctam, non est integrum volenti impedire, quominus efflorescat effectus, licet integrum ei fuerit actionem ponere vel non ponere. Ex adverso in agente infinitae virtutis integrum ei non est, ponere vel non ponere actionem, quae identificatur cum sua simplicissima essentia; licet in sua potestate maxime habeat, quod effectus ex actione dimanet vel non dimanet. In summa inter causam primam libere agentem et causas secundas illud maxime differt, quod in Deo libertas dicit infinitam perfectionem et independentiam absolutam a qualibet re sibi extranea; in causis vero secundis libertas non dicit perfectionem immetatam et nulli imperfectioni obnoxiam, et ideo in creaturis liberum arbitrium simul cum dominio aliquam dependentiam importat.

(1) *Contra gent.* lib. II, cap. XXXV.

Oppon. 3.º Posita causa sufficienti sequitur effectus, secus effectus esset tantum possibilis, et indigeret alia causa, ut reduceretur in actum. Atqui actio Dei est ab aeterno causa sufficiens rerum. Ergo res necessario sunt ab aeterno.

Resp. Dist. mai. Posita causa sufficienti ponitur effectus, proprius illius causae, *Conc.* Ponitur effectus, extraneus ab ea, *Neg. Contradist. min.* Actio Dei est causa sufficiens rerum, quae ab aeterno debent creari, *Neg.* Est causa sufficiens rerum, quae possunt produci vel non produci, effici hoc vel illo tempore ex arbitrio voluntatis, *Conc.*

Explico. Effectus proprius et quasi specificus agentis primi et infinite perfecti est, ut res quae dicitur ab eo libere fieri, ponatur vel non ponatur, et fiat tempore ab ipso praefinito. Porro sic et non aliter, posita causa sufficienti, quae est Deus, ponitur effectus ipsius. Quod si posito actu libero voluntatis divinae, necessario poneretur effectus ab aeterno, et non quando ei libuerit, tunc effectus ille dicendus foret non proprius illius causae, sed ab ea alienus. Audi Doctorem Angelicum hanc rem sic dilucide explanantem: « Proprius effectus voluntatis est, ut sit hoc quod voluntas vult: si autem aliquid aliud esset, quam voluntas velit, non poneretur effectus proprius causae, sed alienus ab ea. Voluntas autem, sicut dictum est, sicut vult hoc esse tale, sic vult hoc esse tunc: unde oportet ad hoc quod voluntas sit sufficiens causa, quod effectus sit quando voluntas est, scilicet quando voluntas effectum esse disponit. In his autem quae a causa naturaliter agente procedunt, secus est, quia actio naturae est secundum quod ipsa est: unde ad esse causae sequi oportet effectum. Voluntas autem agit non secundum modum sui esse, sed secundum modum sui propositi; et ideo, sicut effectus naturalis agentis sequitur esse agentis, si sit sufficiens; ita effectus agentis per voluntatem sequitur modum propositi » (1).

Oppon. 4.º Si, stante voluntate Dei, qua voluit mundum creare, mundus non fieret ab aeterno, retardaretur effectus divinae voluntatis. Atqui effectus voluntatis perfectissimae non potest retardari. Ergo mundus necessario conditus fuit ab aeterno.

Resp. Dist. mai. Si, stante voluntate Dei, qua mundum voluit creare ab aeterno, mundus fieret in tempore, retardaretur effectus eius, *Conc.* Si, stante voluntate, qua voluit mundum creare in tempore, retardaretur effectus eius, *Neg. Conc. min. et Neg. cons.* Haec difficultas non differt ab anteriori, nisi penes formam. Siquidem tunc vere retardaretur effectus divinae voluntatis, quando Deus voluisset mundum fieri ab aeterno, et mundus fieret in tempore, non vero retardatur, si voluit mundum fieri in tempore, licet actio volendi, quae identificatur cum divina essentia sit ab aeterno in Deo: « Divinae voluntatis, ait

(1) *Contra gent.* loc. cit. n. 3; cf. etiam *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 17 ad 4.

Aquinas, non retardatur effectus, quamvis non semper fuerit, voluntate existente. Nam sub voluntate divina cadit non solum quod eius effectus sit, sed quod tunc sit. Hoc igitur volitum, quod est tunc esse, non retardatur, quia tunc incipit creatura esse, quando Deus ab aeterno disposuit » (1).

Oppon. 5.º Agens quod incipit agere, movetur de potentia in actum. Atqui Deo non competit moveri de potentia in actum. Ergo Deus non incipit agere, ideoque mundum condidit ab aeterno.

Resp. Dist. mai. Agens quod incipit agere, movetur de potentia in actum, si incipit agere per novam actionem, *Conc.* Si incipit agere per actionem aeternam, quae identificatur cum sua substantia, *Neg. Conc. min. et Neg. cons.*

Explico. Quando agens incipit agere per novam actionem, tunc actio est accidens adveniens suae potentiae illamque actuans, et consequenter realiter transit de potentia in actum et mutatur. Huiusmodi agendi ratio non potest competere Deo, qui est immobilis et agit per actionem, quae est sua essentia. Verum si agens incipit agere per actionem, quae est sua substantia, tunc non transit de potentia in actum, sed sua actio, quae est aeterna, producit effectum in tempore ex dispositione suae voluntatis, quae rei efficiendae modum et tempus praefinit. Quare recte S. Thomas nodum solvit, inquit: « Dei actio est aeterna, cum sit sua substantia. Dicitur autem incipere agere ratione novi effectus, qui ab aeterna actione consequitur secundum dispositionem voluntatis, quae intelligitur quasi actionis principium in ordine ad effectum. Effectus enim ab actione sequitur secundum conditionem formae, quae est actionis principium » (2).

Oppon. 6.º Deus omnia operatur ad extra propter suam bonitatem, quae est bonum et finis divinae voluntatis. Atqui divina bonitas, ut finis uniformiter ab aeterno se habuit ad divinam voluntatem. Ergo Deus necessario produxit res ab aeterno.

Resp. Dist. mai. Deus operatur ad extra propter suam bonitatem, quae habet rationem finis assequendi a rebus, quae ordinantur ad eam, *Conc.* Quae habet rationem finis assequendi ab agente, *Neg. Contradist. min.* Divina bonitas semper uniformiter se habet, si consideratur per ordinem ad effectum, *Neg.* Si consideretur per ordinem ad agens, *Conc. et Neg. cons.*

Explico. Finis divinae voluntatis, id est bonum, quod per se appetitur, non potest esse nisi eius bonitas. Sed Deus non potest dici agere propter hunc finem, ut finis constituatur in esse, neque ut finis melius sit, neque demum ut acquirat sibi hunc finem; quia bonitas divina est infinitae perfectionis et possidetur a Deo, cum sit idem ac

(1) *Contra gent.* loc. cit. n. 4.

(2) *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 17 ad 12.